

Проблемні аспекти участі експерта у цивільному судочинстві України

Problematic Aspects of Expert Participation in the Civil Procedure of Ukraine

Ольга Заяць¹, Руслан Скриньковський²
Olha Zaiats, Ruslan Skrynkovskyi

¹ Lviv State University of Internal Affairs

26 Horodotska Street, Lviv, 79007, Ukraine

² Lviv University of Business and Law

99 Kulparkivska Street, Lviv, 79021, Ukraine

DOI: [10.22178/pos.50-3](https://doi.org/10.22178/pos.50-3)

JEL Classification: K40

Received 20.08.2019

Accepted 25.09.2019

Published online 30.09.2019

Corresponding Author:

Olha Zaiats

zaiats.olha@ukr.net

© 2019 The Authors. This article is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 License

Анотація. У статті досліджено проблемні аспекти участі експерта у цивільному судочинстві України на основі вивчення та аналізу питань, що стосуються: 1) розмежування правового становища (статусу) експерта та правового становища спеціаліста; 2) проблемних аспектів розрізнення понять (правових категорій) «експертиза» та «судова експертиза»; 3) проблемних аспектів призначення експертизи судом; 4) питання юридичної відповідальності судового експерта; 5) висновку експерта в судовому засіданні (при розгляді справи); 6) тривалості проведення судової експертизи як чинника невинуватості тривалого (довгих строків) розгляду справи судом.

За результатами проведеного дослідження сформульовано висновки та рекомендації теоретичного і практичного характеру, зокрема такі:

1. Судовий експерт – це особа, яка володіє спеціальними (професійними) знаннями, необхідними для з'ясування відповідних (конкретних) обставин справи, а також має право на проведення судової експертизи, яка має особливе значення для матеріалів конкретної (визначеної) справи у суді і письмовий висновок (висновок експерта) щодо якої (на стадії розгляду справи) є самостійним (окремим) джерелом доказів поряд (нарівні) з іншими існуючими (наявними) доказами (письмовими, речовими і електронними доказами, показаннями свідків).

2. Законодавець України повинен приділити належну увагу проблемним аспектам участі судового експерта у цивільному судочинстві з метою їх вирішення (або вдосконалення). Зокрема, це стосується питань щодо процесуального становища (статусу) судового експерта та його юридичної відповідальності, оскільки точність (правильність, безпомилковість) і глибина (обґрунтованість, об'єктивність) експертних висновків є такою, що в деяких (окремих) випадках, як свідчить практика, висновок експерта (за результатами проведення судової експертизи) може стати основним (базовим) та чи не єдиним (можливим) достовірним джерелом доказу у цивільних справах.

3. Судова експертиза проводиться тільки на підставі ухвали суду і з метою надання висновку (обґрунтованого, об'єктивного) з досліджуваних питань, що є або будуть предметом судового розгляду.

4. Судовий експерт (відповідно до чинного законодавства України) повинен розглядатися в 3-х аспектах (як суб'єкт відповідальності) і може бути притягнутий до юридичної відповідальності, а саме: дисциплінарної відповідальності (як фахівець – 1 аспект), матеріальної відповідальності (як суб'єкт цивільних (господарських) правовідносин – 2 аспект), адміністративної та кримінальної (як суб'єкт процесуальної діяльності – 3 аспект).

Ключові слова: судовий експерт; судова експертиза; висновок експерта; суд; призначення та проведення експертизи в цивільному судочинстві; цивільне судочинство.

Abstract. The article studies the problematic aspects of the expert's participation in the civil procedure of Ukraine on the basis of research and analysis of the issues related to: 1) the delineation of the legal position (status) of the expert and the legal position of the specialist; 2) problematic aspects of distinguishing between the concepts (legal categories) of "expertise" and "judicial expertise"; 3) problematic aspects of judicial review; 4) the issue of legal liability of a court expert; 5) expert's opinion at the court session (during the case); 6) the duration of the forensic examination as a factor of unjustifiably long (long-termed) court proceedings.

According to the results of the research, conclusions and recommendations of theoretical and practical nature were formulated, in particular the following:

1. A forensic expert is a person who possesses special (professional) knowledge, necessary to clarify the relevant (specific) circumstances of the case, as well as the right to conduct forensic examination, which is of particular importance for the materials of a specific (determined) case in court and a written opinion (expert opinion), which (at the stage of the case) is an independent (separate) source of evidence, along with other existing (available) evidence (written, physical and electronic evidence, testimony of witnesses).

2. The legislator of Ukraine must give due consideration to the problematic aspects of the participation of a judicial expert in civil proceedings in order to resolve (or improve) them. In particular, this concerns the issues of the judicial position (status) of a forensic expert and his legal responsibility, since the accuracy (validity, error) and depth (validity, objectivity) of expert opinions is such that, in some (individual) cases, as practice shows, the expert's opinion (as a result of the forensic examination) may be the main (basic) and perhaps the only (possible) reliable source of evidence in civil cases.

3. Forensic examination shall be conducted only on the basis of the court order and for the purpose of making conclusion (substantiated, objective) on the investigated issues that are or will be the subject of judicial review.

4. The judicial expert (in accordance with the current legislation of Ukraine) must be considered in 3 aspects (as the subject of liability) and can be held liable, namely: disciplinary liability (as the specialist - aspect 1), financial liability (as the subject of civil (economic) legal relations - aspect 2), administrative and criminal (as the subject of procedural activity - aspect 3).

Keywords: forensic expert; forensic examination; expert opinion; court; appointment and examination of civil proceedings; civil proceedings.

ВСТУП

Слово (змістове наповнення терміну) «експерт» походить від латинського *expertus* – до-свідчений (обізнаний) [1, 2]. Поряд з тим варто також відмітити, що сучасні правові системи світу по-різному регламентують (визначають) правове становище (статус) експерта. Зокрема, англо-американська доктрина визначає правовий статус експертів як свідків, а європейська континентальна розглядає експертів як помічників судді [1, 3].

З огляду на це, тут доцільно погодитись з думкою науковців [1] про те, що тут прикладом можуть бути англійські Правила цивільного судочинства (англ. *Civil Procedure Rules*) [4]:

1) в яких для позначення (визначення) експерта вживається така правова категорія, як *expert witness*, що дослівно перекладається [1,

5]: а) експерт, що виступає в суді в якості свідка; б) експерт-свідок;

2) які визначають 3-и типи (види) експертів-свідків [1, 4]: а) експерт, який призначається виключно судом для надання певних (належних) доказів; б) експерт, який обирається (на власний розсуд і за своїм бажанням) однією із сторін у справі і який виступає на її боці та надає певні (відповідні) докази (за результатами експертних досліджень) на користь цієї сторони; в) експерт, який обирається за участю обох сторін (або спільно обома сторонами) у справі.

Водночас, підтримуючи думку науковців [1, 6, 7], доцільно зазначити, що сьогодні в Україні згідно чинного законодавства правове становище (статус) судового експерта у цивільно-

му судочинстві визначено зовсім по-іншому (має свої особливості).

Так, особливою рисою судового експерта (як суб'єкта процесуальної діяльності) є те, що він не є стороною процесу і немає вмотивованої заінтересованості в кінцевому результаті вирішення цивільної справи на користь однієї із сторін у конкретній (визначеній) справі, оскільки його функцією (головним обов'язком) відповідно до законодавства України (у цьому напрямі) є провести повне дослідження і надати належний (обґрунтований, об'єктивний) письмовий експертний висновок (за поставленими перед ним запитаннями), який (тобто висновок експерта) є самостійним (окремим) джерелом доказів у суді.

Станом на сьогодні права та обов'язки судового експерта у цивільному судочинстві України визначені Законом України «Про судову експертизу» від 25.02.1994 р. № 4038-XII [8], Цивільним процесуальним кодексом України від 18.03.2004 р. № 1618-IV [9], Інструкцією про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень [10].

За результатами аналізу останніх досліджень і публікацій (у цьому напрямі) з'ясовано, що особливості діяльності експерта (судового експерта) у цивільному судочинстві України досліджували такі вчені-юристи та практики, як Н. Алексєєва [11], С. Бичкова [12], Л. Буряк [13], Ж. Васильєва-Шаламова [6], А. Дудич [14], А. Кравченко [1], О. Кравченко [15], Т. Кучер [16], А. Лозовий [17], В. Петрик [18], Ю. Прут [19], Т. Степанова [20], В. Шапіро [7], М. Шепітько [21], А. Штефан [22] та інші. Водночас слід зазначити, що об'єктом гострих дискусій залишається питання, що є предметом дослідження – проблемні аспекти участі експерта у цивільному судочинстві України. Все це обумовило актуальність дослідження у цьому напрямі, важливість і доцільність його проведення (за окресленою проблемою), а також визначило тему та мету статті.

Метою статті є дослідження проблемних аспектів участі експерта у цивільному судочинстві України на основі вивчення та аналізу питань, що стосуються: 1) розмежування правового становища (статусу) експерта та правового становища спеціаліста – (1 аспект); 2) проблемних аспектів розрізнення понять (правових категорій) «експертиза» та «судова

експертиза» – (2 аспект); 3) проблемних аспектів призначення експертизи судом – (3 аспект); 4) питання юридичної відповідальності судового експерта – (4 аспект); 5) висновку експерта в судовому засіданні (при розгляді справи) – (5 аспект); 6) тривалості проведення судової експертизи як чинника невинуватого тривалого (довгих строків) розгляду справи судом – (6 аспект).

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Що стосується першого (1) аспекту дослідження (щодо розмежування правового становища (статусу) експерта та правового становища (статусу) спеціаліста), то тут варто погодитись з думкою А. Кравченка та І. Зеленкової [1], що якщо судовий експерт – це особа, яка володіє спеціальними (професійними) знаннями, необхідними для з'ясування відповідних (конкретних) обставин справи, а також має право на проведення судової експертизи, яка має особливе значення для матеріалів конкретної (визначеної) справи у суді і письмовий висновок (висновок експерта) щодо якої (на стадії розгляду справи) є самостійним (окремим) джерелом доказів, то спеціаліст – це особа, яка за допомогою своїх спеціальних знань і вмінь (професійних навичок) надає суду (у разі потреби) певну технічну допомогу, відповідні консультації та роз'яснення під час вчинення окремих (процесуальних) дій, спрямованих на виявлення, вилучення і/або закріплення доказів (ст. 72–74 Цивільного процесуального кодексу України (надалі – ЦПК України) від 18.03.2004 р. № 1618-IV [9]).

У цьому контексті варто також відмітити, що відповідно до п. 2 ст. 74 ЦПК України [9] професійна допомога (юридична, технічна тощо) та консультації спеціаліста не замінюють висновок судового експерта.

Крім того, слід взяти до уваги те, що результати своїх досліджень (конкретних питань, обставин, фактів тощо) експерт обов'язково закріплює в експертному висновку (у письмовій формі), який відповідно до ст. 102 ЦПК України [9] має свою чітко визначену процесуальну форму (вимоги до висновку експерта) і згідно ст. 76 ЦПК України [9] має силу доказу нарівні з іншими існуючими (наявними) доказами (письмовими, речовими і електронними доказами, показаннями свідків).

Своєю чергою дії спеціаліста [1]: 1) ніде не закріплюються у письмовій формі; 2) в окремих випадках (на вимогу суду у разі потреби) деякі питання можуть оформлятися у вигляді документів (довідки або пояснювальної записки). При цьому з'ясовано, що документація, яка складена спеціалістом, доказової сили (значення) не має.

Розкриваючи питання про розмежування правового становища (статусу) експерта та правового становища (статусу) спеціаліста, тут необхідно також звернути увагу на те, що сьогодні Законами України не визначено вимог до спеціаліста обов'язково мати вищу освіту відповідного (конкретного) професійного спрямування за освітнім ступенем магістра (або спеціаліста) відповідно до Закону України «Про вищу освіту» від 01.07.2014 р. № 1556-VII [23], проходити атестацію на право брати участь у проведенні конкретних дій і/або мати відповідний стаж професійної діяльності, враховуючи відповідну (спеціальну) підготовку, перепідготовку та підвищення кваліфікації спеціаліста, тоді як для експерта в ст. 10 Закону України «Про судову експертизу» від 25.02.1994 р. № 4038-XII [8] чітко визначаються вимоги, а саме:

- 1) мати відповідну вищу освіту з освітньо-кваліфікаційним рівнем не нижче спеціаліста;
- 2) пройти відповідну підготовку, а також отримати кваліфікацію судового експерта з певної (конкретної) спеціальності;
- 3) бути внесеним до державного Реєстру атестованих судових експертів відповідно до Наказу Міністерства юстиції України від 29.03.2012 № 492/5 «Про затвердження Порядку ведення державного Реєстру атестованих судових експертів» [24], на виконання ст. 9 Закону України «Про судову експертизу» [8].

Поряд з тим, у ст. 11 Закону України «Про судову експертизу» [8] визначено перелік осіб, які не можуть бути судовими експертами. Це питання потребує додаткового вивчення.

З огляду на вищезазначене, на особливу увагу заслуговують наукові праці [1, 6, 25, 26, 27, 28], за результатами аналізу яких можна стверджувати, що принципу професіоналізму (при розгляді і вирішенні цивільних справ) належить важлива роль і йому (поданому принципу) необхідно надати (відвести) особливе місце в цивільному процесуальному законодавстві в системі основних засад (прин-

ципів) цивільного судочинства (тобто закріпити на законодавчому рівні). Це, перш за все, доведено судовою практикою і обумовлено тим, що: 1) на суд та адвокатів покладається виконання конституційної функції держави щодо захисту прав людини і громадянина [26, 27, 29]; 2) експерти та спеціалісти відіграють надзвичайно важливу роль у цивільному судочинстві [1, 6, 12, 18, 19].

За результатами досліджень [1] (А. Кравченко В., І. Зеленкова) з'ясовано, що деякі юристи-практики дотримуються думки про те, що необхідно надати висновку спеціаліста статусу висновку експерта. З огляду на це, враховуючи мету законодавця надати певний (особливий) процесуальний статус саме експерту (судовому експерту) з підвищеними (конкретними) вимогами до такої особи, встановлено, що такі пропозиції (рекомендації) не можна підтримати.

Водночас слід погодитись з думкою науковця [6] (Ж. Васильєва-Шаламова), що в даній ситуації, яка склалась, при певних обставинах під час призначення експертизи судом (судової експертизи) доцільно і необхідно в окремих випадках попередня консультація (консультаційно-довідкова допомога) спеціаліста (як фахівця у галузі спеціальних знань за проблемою), який міг би компетентно (конструктивно, фахово) визначити галузь або напрям знань, з яких суду необхідно залучити судових експертів для проведення дослідження, а також надати допомогу суду технічного характеру (фотографування, складання певних планів, окремих спеціальних схем (органіграм, топограм, хронограм, діаграм тощо), креслень, відбору зразків для проведення експертизи тощо) під час вчинення процесуальних дій.

Таким чином, виходячи з аналізу судової практики та чинного цивільного процесуального законодавства України (за проблемою), можна стверджувати, що сьогодні в юридичній практиці існують проблемні аспекти щодо розмежування правового становища експерта та спеціаліста. Подане вище дослідження (щодо основних відмінних рис між цими суб'єктами процесуальної діяльності), підтримуючи думку авторів [1], допоможе розрізняти їх на практиці (під час розгляду і вирішенні цивільних справ) в будь-якому випадку.

Що стосується другого (2) аспекту дослідження (щодо проблемних аспектів розріз-

нення понять (правових категорій) «експертиза» та «судова експертиза»), то тут доцільно зазначити, що невизначеність (у юридичній доктрині (науковій, навчальній, навчально-методичній та спеціальній довідковій юридичній літературі за проблемою) та чинному процесуальному законодавстві України) щодо чіткого розмежування таких понять, як «експертиза» та «судова експертиза», часто призводить до помилкового розуміння їх сутності і, як наслідок, до помилкового їх отождолення [1, 6].

В цьому аспекті, підтримуючи думку науковців [1], на особливу увагу заслуговує наукова праця Ж. Васильєвої-Шаламової «Судова експертиза в цивільному процесі» [6], в якій визначено сутність поняття «судова експертиза». А також – сформовано систему ознак (особливостей), які дають можливість відмежувати судову експертизу у цивільному судочинстві (процесі) України від інших експертиз (несудових) за такими ознаками (у практичній юридичній площині), які повністю відповідають поняттю судової експертизи, приведеного у ст. 1 чинного Закону України «Про судову експертизу» [8], а саме [6]:

1) судова експертиза (як дослідження конкретних питань за проблемою на основі спеціальних знань у галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла тощо певних об'єктів, явищ і/або процесів) характеризується чітко визначеною процесуальною формою з метою надання експертного висновку (висновку експерта відповідно до вимог);

2) судова експертиза проводиться тільки на підставі ухвали суду і з метою надання висновку (обґрунтованого, об'єктивного) з досліджуваних питань, що є або будуть предметом судового розгляду;

3) судова експертиза здійснюється особливим суб'єктом – експертом (судовим експертом);

4) судова експертиза має на меті одержання нових фактів (отримання нового доказу) та оформлення матеріалів за результатами досліджень (у вигляді висновку експерта [13, 22], що у дослідницькій частині включає експертну оцінку результатів дослідження);

5) висновок експерта (як результат проведення судової експертизи та експертних досліджень) є засобом доказування у цивільному процесі [13, 21, 22];

6) результати (матеріали) судової експертизи (дослідження) використовує тільки суд (відповідно до вимог чинного законодавства України).

З огляду на це, враховуючи при цьому також аналіз діючої судової та експертної практики в Україні, можна зробити висновок, що судова експертиза має відмінні (конкретні) характерні риси (специфічні особливості), що визначають її окреме (визначене) місце і становище відносно інших несудових експертиз.

Поряд з тим, переходячи до третього (3) аспекту дослідження (щодо проблемних аспектів призначення експертизи судом), потрібно відмітити, що у ст. 103 ЦПК України (про призначення експертизи судом) [9] зазначено, що для з'ясування обставин, що мають значення для справи і потребують спеціальних знань у сфері іншій, ніж право, суд призначає експертизу, у тому числі додаткову, повторну, комісійну чи комплексну експертизу (або декілька експертиз) у разі необхідності, за заявою осіб, які беруть участь у справі. Тут (стосовно цього положення), підтримуючи думку науковців [1], відразу виникає ряд (комплекс) проблемних аспектів (питань) на практиці, зокрема в частині таких аспектів – сукупність умов призначення експертизи судом; питання, з яких має бути проведена експертиза (судова експертиза), що призначається судом, визначаються судом.

Так, призначення судової експертизи (з урахуванням конкретних обставин, фактів тощо) ініціюється (на основі клопотань, за заявою у разі дійсної потреби) не інакше як однією зі сторін (або обома сторонами) у справі, на власний розсуд і добровільно (тобто за своїм бажанням). Якщо сторони у справі не просять про проведення експертизи, то суд не має права призначати експертизу з власної ініціативи, але має право поставити це питання на обговорення і з'ясувати думку (позицію) сторін у справі щодо доцільності і важливості проведення експертизи (судової експертизи) в контексті всебічного і повного з'ясування обставин справи.

Тут варто також зазначити, що згідно п. 5 ст. 103 ЦПК України [9]: 1) сторони (учасники справи) мають право запропонувати суду перелік питань, роз'яснення яких, на їхню думку, потребує висновку експерта; 2) у разі зміни або відхилення питань, запропонованих сторонами (учасниками справи), суд зо-

бов'язаний мотивувати таку зміну або відхилення. Це, на нашу думку, досить важливий аспект у сфері судочинства України, який потребує додаткового вивчення, певних (конкретних) уточнень і відповідного (належного) обґрунтування у цьому напрямі, виходячи з того, що підставою для проведення судових експертиз та експертних досліджень у цивільному судочинстві України є наявність спеціального процесуального акта – ухвали суду про призначення експертизи (ст. 104 ЦПК України [9]).

З огляду на викладене, розглянемо ситуацію (з правової точки зору), що досить часто виникає на практиці: позивачі додають до позову вже готові висновки незалежного експерта. Звідси виникає питання про те, а чи повинен суд (відповідно до вимог чинного законодавства України) розглядати та враховувати такі висновки (як джерело доказів) нарівні з тими висновками, які складені експертом (судовим експертом) під час судового розгляду справи?

В контексті цього з'ясовано, що відповідь на подане питання має бути негативним. Це обумовлено тим, що станом на сьогодні висновки експерта (незалежного експерта), які додаються до позовної заяви, отримані з порушенням вимог чинного законодавства України про проведення судових експертиз, а саме – порядку призначення експертизи (ст. 103 ЦПК України [9]) з обов'язковим винесенням ухвали суду про призначення такої експертизи (ст. 104 ЦПК України [9]). А звідси очевидно, що висновки експерта (незалежного експерта) в даному випадку не можуть розглядатися судом як джерело доказів. Такі ситуації є не лише в Україні, законодавство країн-членів Європейського Союзу (ЄС) також містить аналогічні правові норми щодо призначення експертизи судом, хоча професійна адвокатська спільнота наголошує на проблемі, яка заслуговує на особливу увагу. Тут варто також зазначити, що інститут адвокатури в Україні, виходячи із ст. 59 Конституції України (Основного Закону) [30], реалізує таку ключову конституційну функцію держави, як право кожного на професійну правничу (правову) допомогу на незалежній основі [26, 27, 28, 29].

Що стосується четвертого (4) аспекту дослідження (щодо питання юридичної відповідальності судового експерта), то за результата-

ми аналізу наукових праць та чинного законодавства України про проведення судових експертиз, з'ясовано, що:

1) Ж. Васильєва-Шаламова [6] обґрунтовує думку, що на законодавчому рівні необхідно виокремити і закріпити матеріальну відповідальність експерта за (у випадку) вчинення ним (його діями) майнової шкоди під час проведення експертизи. Подане питання також розглядалось і в іншій юридичній літературі, включаючи також такі види юридичної відповідальності судового експерта, як дисциплінарна та адміністративна відповідальність. З огляду на це, доцільно відмітити, що у ст. 14. чинного Закону України «Про судову експертизу» [8] зазначено: «Судовий експерт на підставах і в порядку, передбаченими законодавством, може бути притягнутий до юридичної відповідальності». Поряд з тим, Положення про експертно-кваліфікаційні комісії та атестацію судових експертів, затвердженого наказом Міністерства юстиції України від 03.03.2015 р. № 301/5 [31], більш детально розкриває поняття відповідальності судового експерта.

2) В теорії цивільного процесуального права також є дослідження, наприклад [11, 12, 14, 17], які присвячені питанням (окремим аспектам, проблемам тощо) щодо кримінальної відповідальності судового експерта за дачу (надання) завідомо неправдивого висновку (висновку експерта) та за відмову без поважних причин від виконання покладених на нього обов'язків, включаючи розголошення даних, що стали відомі йому (експерту) під час проведення судових експертиз чи експертних досліджень. В цьому аспекті на особливу увагу заслуговує наукова праця (дисертація) С. Бичкової «Експертиза в цивільному процесі України» [12], в якій зазначено, що попередження судового експерта про юридичну (кримінальну) відповідальність (відповідно до вимог чинного законодавства України) обов'язково повинне міститися (бути передбачене) в ухвалі суду про призначення судової експертизи, а не у висновку експерта, оскільки підставою для проведення дослідження є ухвала суду, в ній визначаються питання (обставини, проблемні аспекти тощо), на які належить дати відповідь судовому експерту. А це означає, що судовий експерт повинен обов'язково з нею ознайомитися і нести юридичну відповідальність як фахівець, як суб'єкт цивільних (господарських) право-

відносин і як суб'єкт процесуальної діяльності [12, 15, 20].

Отже, судовий експерт (відповідно до чинного законодавства України) повинен розглядатися в 3-х аспектах (як суб'єкт відповідальності) і може бути притягнутий до юридичної відповідальності, а саме [7, 15, 20]: дисциплінарної відповідальності (як фахівець – 1 аспект), матеріальної відповідальності (як суб'єкт цивільних (господарських) правовідносин – 2 аспект), адміністративної та кримінальної (як суб'єкт процесуальної діяльності – 3 аспект).

Такий підхід (щодо юридичної відповідальності судового експерта у цивільному судочинстві), виходячи з прикладів європейських країн (ЄС) у цьому напрямі, відповідає загально визнаним європейським практикам та міжнародним стандартам у сфері судочинства. Водночас встановлено, що в даний час існує нагальна необхідність впровадження (внесення певних змін) в законодавчі (нормативно-правові) акти України відповідних (належних) законодавчих ініціатив у цьому напрямі, особливо в частині кримінальної відповідальності за злочини проти правосуддя, що вчиняються експертами або щодо них. Це обумовлено, перш за все, реформуванням судової системи України, особливостями (специфікою) діяльності інституту адвокатури (правової допомоги), який сьогодні зазнає конкретних (суттєвих) змін (за різними напрямками), зокрема на конституційному рівні, відповідно до суспільних очікувань і європейських стандартів (цінностей) та задоволення суспільного запиту на незалежний та справедливий суд [11, 26, 32, 33, 34].

Що стосується п'ятого (5) аспекту дослідження (щодо висновку експерта в судовому засіданні), то у п. 1 ст. 239 ЦПК України [9] зазначено, що висновок експерта (судового експерта) оголошується в судовому засіданні за клопотанням учасника справи. Водночас з'ясовано, що сьогодні на практиці, як правило, оголошення такого висновку (висновку експерта) переважно здійснюється судом. Поряд з тим, у п. п. 2–4 ст. 239 ЦПК України [9] також зазначено, що для роз'яснення і доповнення поданого висновку експерту можуть бути поставлені додаткові (уточнюючі) питання (з метою з'ясування правильного розуміння суті самої відповіді експерта), а викладені письмово і підписані судовим експер-

том додаткові роз'яснення і доповнення до цього висновку (висновку експерта) обов'язково долучаються до матеріалів справи.

В контексті цього, тут варто підтримати думку А. Кравченка та І. Зеленкової [1] про те, що в цій частині чинне процесуальне законодавство України потребує певних уточнень, оскільки більш доцільним було б, щоб висновок судового експерта оголошувався і пояснювався в судовому засіданні виключно самим експертом. Це обумовлено тим, що тільки судовому експертові відомі певні особливості (специфічні моменти), які він з'ясував під час дослідження (судової експертизи та експертних досліджень), тільки він (судовий експерт) може правильно (безпомилково, об'єктивно) їх розтлумачити і обґрунтовано пояснити, бо не всі важливі моменти можна викласти так конкретно чи зрозуміло у експертному висновку, як він це може розтлумачити (пояснити) усно.

Що стосується тривалості проведення судової експертизи як чинника невинувато тривалого (довгих строків) розгляду справи судом, то в рамках дослідження поданого аспекту (6) з'ясовано, що для вирішення поданого питання доцільним було б на законодавчому рівні закріпити [1, 7]:

- 1) обов'язок суду негайно розглядати (під час судового розгляду) усі клопотання (заяви, звернення, пропозиції тощо) судового експерта, що стосуються питань (окремих аспектів), які досліджуються та мають значення для справи;
- 2) обов'язок судового експерта негайно та невідкладно розглядати (досліджувати) ті питання (окремі аспекти), які направляються йому в порядку призначення і проведення судової експертизи.

ВИСНОВКИ

Здійснений аналіз проблемних питань (аспектів) правового становища (статусу) судового експерта в цивільному судочинстві України не претендує на абсолютну повноту вивчення усіх питань, які виникають на практиці, проте виконане дослідження дає можливість стверджувати, що:

- 1) судовий експерт (як суб'єкт цивільного судочинства України) є досить вагомою фігу-

рою (особою) у цивільному процесі (судочинстві), оскільки володіє спеціальними (професійними) знаннями та здійснює судову експертизу;

2) законодавець України повинен приділити належну увагу проблемним аспектам участі судового експерта у цивільному судочинстві з метою їх вирішення (або вдосконалення), зокрема це стосується питань щодо його процесуального становища (статусу) та юридичної відповідальності (як фахівця, як суб'єкта ци-

вільних (господарських) правовідносин і як суб'єкта процесуальної діяльності), оскільки точність (правильність, безпомилковість) і глибина (обґрунтованість, об'єктивність) експертних висновків є такою, що в деяких (окремих) випадках, як свідчить практика, висновок експерта (судової експертизи) може стати основним (базовим) та чи не єдиним (можливим) достовірним джерелом доказу у цивільних справах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ / REFERENCES

1. Kravchenko, A., & Zelenkova, I. (2011). *Problemni pytannia uchasti eksperta v tsyvilnomu sudochynstvi* [The problem questions of expert's participation in civil procedure]. *Advokat*, 12, 43–45 (in Ukrainian)
[Кравченко, А., & Зеленкова, І. (2011). Проблемні питання участі експерта в цивільному судочинстві. *Адвокат*, 12, 43–45].
2. Melnychuk, O. (Ed.) (1975). *Slovnnyk inshomovnykh sliv* [Dictionary of foreign words]. Kyiv: Holovna redaktsiia Ukrainskoi Radianskoi Entsyklopedii AN URSR (in Ukrainian)
[Мельничук, О. (Ред.) (1975). *Словник іношомовних слів*. Київ: Головна редакція Української Радянської Енциклопедії АН УРСР].
3. Vasylev, S. (2015). *Porivnialnyi tsyvilnyi protses* [Comparative civil process]. Kyiv: Alerta (in Ukrainian)
[Васильєв, С. (2015). *Порівняльний цивільний процес*. Київ: Алерта].
4. The National Archives. (1998). *The Civil Procedure Rules*. Retrieved from <http://www.legislation.gov.uk/uksi/1998/3132/contents/made>
5. Panaskov, A. (2010). *Paradyhmatychni vidnosyny nominatsii sudochynstva v anhliiskii movi* [Paradigmatic relations of judicial nominations in English]. *Naukovi pratsi Kamianets-Podilskoho natsionalnoho universytetu imeni Ivana Ohiiienka. Filolohichni nauky*, 22(2), 76–80 (in Ukrainian)
[Панаськов, А. (2010). Парадигматичні відносини номінацій судочинства в англійській мові. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Філологічні науки*, 22(2), 76–80].
6. Vasylieva-Shalamova, Zh. (2009). *Sudova ekspertyza v tsyvilnomu protsesi* [Legal expertise in civil process] (Doctoral thesis); Kyivskiy natsionalnyi universytet imeni Tarasa Shevchenka. Kyiv (in Ukrainian)
[Васильєва-Шаламова, Ж. (2009). *Судова експертиза в цивільному процесі* (Кандидатська дисертація); Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ].
7. Shapiro, V. (2018). *Problemni aspekty uchasti eksperta v tsyvilnomu protsesi* [Problematic aspects of expert participation in the civil process]. *Pravovi horyzonty*, 13(26), 24–28 (in Ukrainian)
[Шапіро, В. (2018). Проблемні аспекти участі експерта в цивільному процесі. *Правові горизонти*, 13(26), 24–28].
8. Pro sudovu ekspertyzu [On forensic examination] (Ukraine), 25 February 1994, No 4038-XII. Retrieved August 1, 2019, from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12> (in Ukrainian)
[Про судову експертизу (Україна), 25 лютого 1994, № 4038-XII. Актуально на 01.08.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12>].
9. Tsyvilnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy [The Civil Procedural Code of Ukraine] (Ukraine), 18 March 2004, No 1618-IV. Retrieved April 1, 2019, from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15> (in Ukrainian)

- [Цивільний процесуальний кодекс України (Україна), 18 березень 2004, № 1618-IV. Актуально на 01.04.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>].
10. Instruktsiia pro pryznachennia ta provedennia sudovykh ekspertyz ta ekspertnykh doslidzhen (Ukraine), 08 October 1998, No 53/5. Retrieved October 1, 2019, from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98> (in Ukrainian)
[Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень (Україна), 08 жовтня 1998, № 53/5. Актуально на 01.08.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98>].
  11. Aliksieieva, N. (2015). *Kryminalna vidpovidalnist za zlochyny proty pravosuddia, shcho vchyniautsia svidkami, ekspertamy, perekladachamy abo shchodo nykh* [Criminal liability for crimes committed against witnesses, experts, translators or against them] (Doctoral thesis); Instytut derzhavy i prava im. V. M. Koretskoho NAN Ukrainy. Kyiv (in Ukrainian)
[Алексеева, Н. (2015). *Кримінальна відповідальність за злочини проти правосуддя, що вчиняються свідками, експертами, перекладачами або щодо них* (Автореферат кандидатської дисертації); Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. Київ].
  12. Bychkova, S. (2003). *Ekspertyza v tsyvilnomu protsesi Ukrainy* [Expertise in civil procedure] (Doctoral thesis); Instytut derzhavy i prava im. V. M. Koretskoho NAN Ukrainy. Kyiv (in Ukrainian)
[Бичкова, С. (2003). *Експертиза в цивільному процесі України* (Автореферат кандидатської дисертації); Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. Київ].
  13. Buriak, L. (2014). *Pravova pryroda vysnovku eksperta yak zasobu dokazuvannia v tsyvilnomu protsesi* [The legal nature of an expert's opinion as a means of proof in a civil process]. *Kryminalistychnyi visnyk, 1*, 75–80 (in Ukrainian)
[Буряк, Л. (2014). *Правова природа висновку експерта як засобу доказування в цивільному процесі*. *Криміналістичний вісник, 1*, 75–80].
  14. Dudych, A. (2015). *Vidpovidalnist eksperta u kryminalnomu provadzhenni Ukrainy* [Responsibility expert in criminal proceedings Ukraine]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Serii: Pravo, 30(2)*, 132–136 (in Ukrainian)
[Дудич, А. (2015). *Відповідальність експерта у кримінальному провадженні України*. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право, 30(2)*, 132–136].
  15. Kravchenko, O. (2015). *Vydy yurydychnoi vidpovidalnosti sudovoho eksperta v Ukraini* [Types of Legal Responsibility Court Expert in Ukraine]. *Pravo ta derzhavne upravlinnia, 2*, 69–72 (in Ukrainian)
[Кравченко, О. (2015). *Види юридичної відповідальності судового експерта в Україні*. *Право та державне управління, 2*, 69–72].
  16. Kucher, T. (2012). *Spivvidnoshennia vysnovkiv eksperta ta spetsialista yak zasobiv dokazuvannia v tsyvilnomu protsesi: pytannia teorii ta praktyky* [Correlation of conclusions of expert and specialist yak of facilities of proving in civil procedure: questions of theory and practice]. *Visnyk Vyshchoi rady yustytzii, 2(10)*, 31–40 (in Ukrainian)
[Кучер, Т. (2012). *Співвідношення висновків експерта та спеціаліста як засобів доказування в цивільному процесі: питання теорії та практики*. *Вісник Вищої ради юстиції, 2(10)*, 31–40].
  17. Lozovyi, A., & Simakova-Yefremian, E. (2013). *Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy: problemy zastosuvannia okremykh norm pid chas zaluchennia sudovoho eksperta* [Code of Criminal Procedure of Ukraine: Problems of application of separate rules when involving a court expert]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. N. Karazina. Serii: Pravo, 1082(16)*, 204–206 (in Ukrainian)
[Лозовий, А., & Сімакова-Єфремян, Е. (2013). *Кримінальний процесуальний кодекс України: проблеми застосування окремих норм під час залучення судового експерта*.

Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Право, 1082(16), 204–206].

18. Petryk, V. (2012). *Protsesualno-pravovyi status eksperta yak peredumova prava na vidvid u tsyvilnomu protsesi* [Procedural and Legal Status of the Expert as the Right to Challenge in Civil Proceedings Precondition]. *Forum prava, 2*, 558–562 (in Ukrainian)
[Петрик, В. (2012). Процесуально-правовий статус експерта як передумова права на відвід у цивільному процесі. *Форум права, 2*, 558–562].
19. Prut, Yu. (2015). *Tsyvilno-protsesualnyi status eksperta pry zdiisnenni tsyvilnoho sudochynstva* [Civil procedural status of an expert in civil litigation]. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Seriya: Yurydychni nauky, 3(3-2)*, 45–47 (in Ukrainian)
[Прут, Ю. (2015). Цивільно-процесуальний статус експерта при здійсненні цивільного судочинства. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Юридичні науки, 3(3-2)*, 45–47].
20. Stepanova, T. (2013). *Shchodo vidpovidalnosti sudovoho eksperta* [On the responsibility of a forensic expert]. Retrieved from <http://dspace.onu.edu.ua:8080/handle/123456789/5185> (in Ukrainian)
[Степанова, Т. (2013). *Щодо відповідальності судового експерта*. URL: <http://dspace.onu.edu.ua:8080/handle/123456789/5185>].
21. Shepitko, M. (2015). *Zasoby protydii nadanniu sudovym ekspertom zavidomo nepravdyvoho vysnovku* [Means of counteracting the provision of an intentionally misleading conclusion by an expert]. *Teoriia ta praktyka sudovoi ekspertyzy i kryminalistyky, 15*, 180–188 (in Ukrainian)
[Шепітько, М. (2015). Засоби протидії наданню судовим експертом завідомо неправдивого висновку. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики, 15*, 180–188].
22. Shtefan, A. (2018). *Vysnovok eksperta u tsyvilnomu sudochynstvi* [Statement of expert in civil proceedings]. *Teoriia i praktyka intelektualnoi vlasnosti, 2*, 16–28 (in Ukrainian)
[Штефан, А. (2018). Висновок експерта у цивільному судочинстві. *Теорія і практика інтелектуальної власності, 2*, 16–28].
23. Pro vyshchu osvitu [About higher education] (Ukraine), 01 July 2014, No 1556-VII. Retrieved August 1, 2019, from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> (in Ukrainian)
[Про вищу освіту (Україна), 01 липня 2014, № 1556-VII. Актуально на 01.08.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>].
24. Pro zatverdzhennia Poriadku vedennia derzhavnoho Reiestru atestovanykh sudovykh ekspertiv [On Approval of the Procedure for Keeping the State Register of Certified Forensic Experts] (Ukraine), 29 March 2012, No 492/5. Retrieved August 1, 2019, from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0484-12> (in Ukrainian)
[Про затвердження Порядку ведення державного Реєстру атестованих судових експертів (Україна), 29 березня 2012, № 492/5. Актуально на 01.08.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0484-12>].
25. Tkachenko, N. M. (2018). Improvement of professional training of forensic expert is important factor for development of expert didactic. *Theory and Practice of Forensic Science and Criminalistics, 18*, 203–214. doi: 10.32353/khrife.2018.22
26. Antoniuk, S. (2019). *Osoblyvosti diialnosti advokata u tsyvilnomu sudochynstvi* [Features of the lawyer's activity in civil proceedings] (Doctoral thesis); Lvivskiy universytet biznesu ta prava. Lviv (in Ukrainian)
[Антонюк, С. (2019). *Особливості діяльності адвоката у цивільному судочинстві* (Автореферат кандидатської дисертації); Львівський університет бізнесу та права. Львів].
27. Antoniuk, S. (2019). The Court and the Lawyer in Ukraine: the Realities of Today and the Problems of Ethics of Relationship. *Path of Science, 5(7)*, 1001–1014. doi: 10.22178/pos.48-1

28. Antoniuk, S. (2019). The Principle of Professionalism of a Lawyer as the Basis for Providing Qualified Legal Assistance to a Client in Civil Legal Proceedings of Ukraine. *Path of Science*, 5(6), 1001–1011. doi: [10.22178/pos.47-1](https://doi.org/10.22178/pos.47-1)
29. Sopilnyk, R., Sopilnyk, L., & Skrynkovskiy, R. (2019). Rol advokatury u demokratychnomu suspilstvi [The role of the bar in a democratic society]. *Perspectives of science and education* (pp. 389–395). Retrieved from <https://zenodo.org/record/3473414#XbWEkpl7TDA> (in Ukrainian)
[Сопільник, Р., Сопільник, Л., & Скриньковський, Р. (2019). Роль адвокатури у демократичному суспільстві. *Perspectives of science and education* (pp. 389–395). URL: <https://zenodo.org/record/3473414#XbWEkpl7TDA>].
30. Konstytutsiia Ukrainy [The Constitution of Ukraine] (Ukraine), 28 June 1996. Retrieved April 1, 2019, from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (in Ukrainian)
[Конституція України (Україна), 28 червня 1996 р. Актуально на 01.04.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>].
31. Polozhennia pro ekspertno-kvalifikatsiini komisii ta atestatsiiu sudovykh ekspertiv [Regulations on expert-qualification commissions and certification of judicial experts] (Ukraine), 03 March 2015, No 301/5. Retrieved August 1, 2019, from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0249-15#n14> (in Ukrainian)
[Положення про експертно-кваліфікаційні комісії та атестацію судових експертів (Україна), 03 Марта 2015, № 301/5. Актуально на 01.08.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0249-15#n14>].
32. Stratehiia reformuvannia sudoustroiu, sudochynstva ta sumizhnykh pravovykh instytutiv na 2015–2020 roky [Strategy for Reform of Judiciary, Judiciary and Related Legal Institutions for 2015–2020] (Ukraine), 20 May 2015, No 276/2015. Retrieved August 1, 2019, from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/276/2015> (in Ukrainian)
[Стратегія реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 роки (Україна), 20 травня 2015, № 276/2015. Актуально на 01.08.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/276/2015>].
33. Sopilnyk, L., Sopilnyk, R., & Skrynkovskiy, R. (2019). Deiaki aspekty porushennia advokatskoi taiemnytsi cherez pryzmu pryiniattia zakonodavchykh aktiv [Some aspects of breaching a lawyer's secrecy through the lens of adoption of legislation]. In *Science and society* (pp. 6–9)].
[Сопільник, Л., Сопільник, Р., & Скриньковський, Р. (2019). Деякі аспекти порушення адвокатської таємниці через призму прийняття законодавчих актів. В *Science and society* (с. 6–9)].
34. Sopilnyk, L., Skrynkovskiy, R., & Sopilnyk, R. (2019). Pro porushennia prava na konfidentsiine spilkuvannia kliienta z advokatom [About violation of the right to confidential communication of the client with the lawyer]. In I. Shutak (Ed.), *Problemy normotvorennia, realizatsii ta tлумачення norm prava u svitli zahalnovyznanoho pryntsyphu verkhovenstva prava* (pp. 86–89). Kharkiv: Pravo (in Ukrainian)
[Сопільник, Л., Скриньковський, Р., & Сопільник, Р. (2019). Про порушення права на конфіденційне спілкування клієнта з адвокатом. В І. Шутак (Ред.), *Проблеми нормотворення, реалізації та тлумачення норм права у світлі загально визнаного принципу верховенства права* (с. 86–89). Харків: Право].